

Analysis of the Concept of Mutashabih in Terms of its Limits in the Context of the 35th Verse of Surah Nur

Osman KABAKÇILI*

Abstract

In this article, the concept of mutashabih is evaluated in terms of its limits. The term meaning of the concept of mutashabih is generally considered in the context that only God knows the explanation of these verses. For this reason, it is emphasized that the points that should be evaluated within the context of Mushkilu'l-Qur'an shall not be evaluated within the scope of the mutashabih, and these are the points to be resolved by evidences. It is stated that the prophet's prayer to Ibn Abbas saying, "O Allah, teach him wisdom and the (correct) interpretation of the Book" cannot be an evidence that some people will know explanation of mutashabih verses. It is emphasized that the concept of knowledge in verse seven of Surat Al-Imran is ambiguous and it is not clear which knowledge is meant by. It is stated that the mutashabih may have different degrees. It is emphasized that while only one word of the verse can be mutashabih, the whole verse can be also mutashabih. In the same way, it is pointed out that there are different degrees in terms of the mutashabih of the verses. In this context, Kurtubî's interpretation of the verse "Allah is the Light of the heavens and the earth" is partly examined as an example of the subject of mutashabih

Keywords: Tafseer, Mutashabih, Qur'an, Taveel, Noor,

Nûr Sûresi 35. Âyet Bağlamında Müteşâbih Kavramının Sınırları Açısından Analizi

Osman KABAKÇILI

Öz

Bu makalede müteşâbih kavramı, sınırları açısından değerlendirilmektedir. Müteşâbih kavramının terim anlamı, genellikle müteşâbihleri sadece Allah'ın bileceği bağlamda ele alınır. Bu

* Associate Professor, University of Şeyhadabali Faculty of Islamic Sciences, Department of Basic Islamic Sciences, Branch of Tafsir, Bilecik, Turkey,
Doç. Dr., Şeyhedevali Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi, Temel İslâm Bilimleri Bölümü, Tefsir Anabilim Dalı, Bilecik, Türkiye.

osman.kabakcili@bilecik.edu.tr

ORCID 0000-0002-7952-769

Type / Türü: Research Article / Araştırma Makalesi

Received / Geliş Tarihi: 29 May / Mayıs 2021

Accepted / Kabul Tarihi: 16 June / Haziran 2021

Published / Yayın Tarihi: 11 July / Temmuz 2021

Volume / Cilt: 8; Issue / Sayı: 16; Pages / Sayfa: 817-830.

Suggested ISNAD Citation: Osman Kabakçılı, "Nûr Sûresi 35. Âyet Bağlamında Müteşâbih Kavramının Sınırları Açısından Analizi", Kafkas Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Dergisi, 8/16 (Temmuz-July 2021), 817-830. www.dergipark.org.tr

sebeple müşkilü'l-Kur'ân bağlamında değerlendirilmesi gereken hususların müteşâbih kapsamında değerlendirilemeyeceği üzerinde durularak, bunların karineler ile çözülecek hususlar olduğu belirtilir. Hz. Peygamber'in Abdullah b. Abbas hakkında "Allah'ım ona te'vili öğret" buyurmasının, müteşâbihleri bazı kişilerin bileceği konusuna delil olamayacağı belirtilir. Âli İmrân sûresi 7. âyette geçen ilim kavramının kapalı olduğu, bununla hangi ilmin kastedildiğinin tam olarak açık olmadığı belirtilir. Dolayısıyla buradaki ilim kelimesinin ma'rifetullah anlamında kullanılma ihtimalinden dolayı âyetin iman konusuyla ilgili olduğu üzerinde durulur. Böylece âyette ifade edilen "ilimde rusûh sahibi" ifadesinin kapsamı genişletilmiş olur. Müteşâbihin farklı derecelerde olabileceği belirtilir. Bir âyetin herhangi bir lafzının müteşâbih olabileceği gibi, âyetin tamamının da müteşâbih olabileceği üzerinde durulur. Aynı şekilde bir âyetin belli derecelerde müteşâbih olacağı da belirtilir. Bu bağlamda "Allah yerin ve göğün nûrudur" âyeti müteşâbih konusuna örnek olarak incelenir.

Anahtar Kelimeler: Tefsir, Müteşâbih, Kur'ân, Tev'il, Nûr,

GİRİŞ

Tefsir ilmiyle uğraşanların daha ilk zamanlarda karşılaştığı sorunlardan biri müteşâbih konusudur. Müteşâbih konusundaki sıkıntılara bizzat âyette¹ işaret edilerek müteşâbihlerin peşine düşülmesinin sakıncaları ortaya konulur. Hz. Ömer'in (öl. 23/644) müteşâbihlerle ilgi soru soran birini kınaması da bu konuya kaynak oluşturmaktadır. Müteşâbih konusunda birçok şey söylenmesine rağmen, müteşâbihin sınırları ve müteşâbih âyetler tam olarak belirlenememiştir. Bu sebeple; müteşâbih kavramının sınırlarının belirlenmesi Kur'ân tefsiri açısından önemlidir. Müteşâbih kavramının kapsamı, tefsir usûlü kaynaklarında, kapsam açısından, bazen çok geniş tutulmaktadır. Bu durum, "Onun te'vilini Allah'tan başkası bilmez."² âyetinin anlaşılmasında, zorluk çekilmesine sebep olmaktadır. Çünkü müteşâbih lafızların peşine düşülmesinin, fitne olarak kabul edilmesi sebebiyle bundan uzak durulması yönünde tavsiyeler vardır. Halbuki müteşâbih kavramı, sınırları çerçevesinde tutulsa ve özellikle "muhkemler kitabın anası diğerleri müteşâbihtir. Onların te'vilini Allah'tan başkası bilmez"³ âyetinde kastedilen anlam dikkate alınsa âyetin devamı daha kolay bir şekilde anlaşılacaktır.

Bakara sûresi 2/189. âyeti incelediğimizde yukarıda sözü edilen durumu görmek mümkündür. Cerrahoğlu "Evlere arkalarından girmek iyilik değildir."⁴ âyetini müteşâbih âyetler içinde değerlendirmektedir.⁵ Halbuki bu âyetin müteşâbih olup olmadığı sorgulanmaya açıktır. Çünkü, âyetin nuzûl sebebi ve Arapların o dönemdeki gelenekleri dikkate alındığında âyette kapalılık bulunmamaktadır. Sadece kullanılan ifade gereğince âyette kapalılık vardır. Bu âyeti anlamak imkân dahilindedir. Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır (öl. 1942) bu âyete, nuzûl sebebi bağlamında üç anlam vermektedir: "Birinci anlamda; cahiliye adetlerinin yanlışlığını açıkça ortaya koyarak evlere arkalarından girme adetinin, hayırla bir ilgisinin olmadığı ortaya konulur. İkinci anlamda; cahiliye dönemindeki adetlerin bazı sahabe tarafından Müslüman olduktan sonra devam ettirilmesinin uygun olmadığı belirtilir. Üçüncü anlamda ise; cahiliye döneminde humus denilen, Kureyş gibi Mekke'nin ileri gelen kabileleri, umreden sonra takva gerekçesi ile gölgede oturmaz ve evlerine girmezlerdi. Aynı zamanda tereyağı gibi nefse hoş gelen

¹ Âli İmrân 3/7.

² Âli İmrân 3/7.

³ Âli İmrân,3/7.

⁴ el-Bakara, 2/189.

⁵ İsmail Cerrahoğlu, *Tefsir Usulü* (Ankara: Diyanet Vakfı Yayınları, 2019), 132.

şeyleri de yemezlerdi. İşte bu âyette veciz bir şekilde Allah'ın emrine uygun olmayan davranışların, ibadet duygusuyla yapılmasının uygun olmadığı anlatılır. Bu bağlamda, Elmalılı'nın üzerinde durduğu her bir anlam, âyetin anlam derinliğine katkı sunmaktadır.⁶ Bu sebeple âyetin anlaşılacak bir yönü yoktur. Anlaşılması mümkün olan bir âyete müteşâbih demek âyetin anlam dairesi içinde bazı sıkıntıların oluşmasına sebep olmaktadır. Bu âyet Kurtubî'nin (öl. 671/1273) tefsirinde incelendiğinde; önceki âyetlerle irtibatlı olduğu, dinî kuralların kişinin aklına göre konulamayacağı, soru sorarken münasebetsiz soruları sormanın evin arkasından girmek gibi bir şey olduğu bağlamında değerlendirilebilir. Kurtubî, bu anlamı açıkça söylememiş olsa da âyeti tefsir ederken verdiği örneklerin ve seçtiği konuların bu sonuca ulaşmayı gerekli kıldığı söylenebilir.

Müteşâbih kavramını, âyette belirtildiği gibi "müteşâbihi Allah'tan başka kimsenin bilemeyeceği" sınırında tutmak, konunun çok açık olarak anlaşılmasını sağlayacaktır. Müteşâbih kavramının sınırlarını genişletmek, Kur'an'ın anlaşılmasında başka sorunlara sebep olmaktadır.

Müteşâbih konusu tefsir usulü kitaplarında ve değişik tefsirlerde ilgili âyetler bağlamında işlendiği gibi konuyla ilgili pek çok müstakil eser de yazılmıştır. Akademik bağlamda konuyla ilgili değişik çalışmalar yapılmıştır. Mesela, "Kur'an'da Müteşâbihât"⁷ Müteşâbih Âyetler Kavramı Hakkında Tarihi ve Semantik Bir İnceleme"⁸ "Kur'an-ı Kerim'de Lafzî Müteşâbihler"⁹ "Müteşâbihu'l-Kur'an'la İlgili Bir Tasnif Önerisi ve Müteşâbihlik Üzerine Yapılan Dil Tartışmaları."¹⁰ "Hz. İbrahim'in Konukları Bağlamında Kur'an'da Lafzî Müteşâbih"¹¹ "Lafzî Müteşâbih Âyetlerdeki Anlam Farklılığı"¹² "Kur'an'ın Müteşâbihleri Üzerine"¹³ gibi çalışmalar bunlardan bazılarıdır.

Bu çalışmada; müteşâbih kavramı irdelenerek, müteşâbih kavramının sınırları ortaya konulmaya çalışılacaktır. Konuyla ilgili gerekli analizler yapılarak, müteşâbih konusu detaylarıyla incelenecektir. Müteşâbih kavramı genellikle muhkem kavramı ile beraber ele alınmaktadır. Ancak konunun dağılması için muhkem kavramı konunun dışında tutulmaya özen gösterilecektir. Bu çalışmada, müteşâbih kavramının kelime anlamı ve terim anlamı üzerinde durulacaktır. Ayrıca; kelimedeki müteşâbih, lafızda müteşâbih ve manada müteşâbih bağlamında değerlendirmeler yapılacaktır. Konuyla ilgili olarak, Nûr sûresi 35. âyetin te'vil edilışı müteşâbih bağlamında ele alınacaktır.

Müteşâbih Kavramı

Müteşâbih kelimesinin kelime anlamı; şebihe kelimesinden türeyen müteşâbih lafzı, benzemek anlamında kullanılır. "Çocuk annesine benzedi" ifadesinde olduğu gibi.¹⁴

⁶ Elmalılı Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili* sad. İsmail Karaçam vd. (İstanbul: Zehraveyn Yayınevi, ts.), 2/24.

⁷ M. Zeki Duman, "Kur'an'da Müteşâbihât" *Bilimname* 9/3, (2005), 13-37

⁸ Enver Arpa, "Müteşâbih Âyetler Kavramı Hakkında Tarihi ve Semantik Bir İnceleme" *AÜİFD* 43/2 (2002), 151-168

⁹ Muhammed Aydın, *Kur'an-ı Kerim'de Lafzî Müteşâbihler* (İstanbul: Nûn Yayıncılık, 1998)

¹⁰ Bilal Deliser, "Müteşâbihu'l-Kur'an'la İlgili Bir Tasnif Önerisi ve Müteşâbihlik Üzerine Yapılan Dil Tartışmaları", *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 18/1 (2014), 12-17.

¹¹ Ramazan Şahan, "Hz. İbrahim'in Konukları Bağlamında Kur'an'da Lafzî Müteşâbih", *Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 15 (2019), 244-280.

¹² Haşim Özdaş, "Lafzî Müteşâbih Âyetlerdeki Anlam Farklılığı", *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 7/13 (2020), 215-243.

¹³ Muhsin Demirci, *Kur'an'ın Müteşâbihleri Üzerine* (İstanbul: Birleşik Yayıncılık, 1996)

¹⁴ Muhammed b. Mükrim b. Ali İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab* (Beyrut: Dâru's-Sadr, 1414), 13/503.

Müteşâbih kelimesi, ihtimal anlamını da içermektedir. Bu bağlamda, Kurtubî âyete şu anlamı yükler:¹⁵ "İnekler bizim yanımızda çeşitli sınıflara ayrılır."¹⁶ Kurtubî, benzeme ve ihtimal manasındaki müteşâbih kavramının karşıtının muhkem kavramı olduğunu söyler ve Âli- İmrân sûresi 7. âyetteki müteşâbih lafzının, benzeme ve ihtimal manalarından farklı olduğunu açıklar.¹⁷ Bedreddin ez-Zerkeşî (öl. 794/ 1392) müteşâbih başlığı altında âyetlerin birbirine çeşitli yönlerden benzemesini detaylı olarak inceler.¹⁸ Muhammed b. Cerîr et-Taberî (öl. 310/923) müteşâbih lafzına okuyuşta benzeyen, manada farklı olanlar anlamı verir.¹⁹ Müteşâbih kavramının birçok tanımı yapılmıştır fakat biz, bu tanımlar arasında âyette sınırlarının çizildiği, Allah'ın bilmeyi kendine has kıldığı tanımı dikkate alacağız. Bu bağlamda müteşâbih, "Allah'ın bilmeyi kendine has kıldığı kıyametin zamanı, deccalın çıkması, sûrelerin başlarındaki harufu mukattaalar gibi şeylerdir."²⁰ Müteşâbih kavramının bu tanımı, el-İtkân'da birinci sırada verilmektedir. Kurtubî, Câbir b. Abdullah'ın (öl. 78/697) görüşleri doğrultusunda müteşâbih kavramı hakkında şu açıklamaları yapar: "Müteşâbih, hiç kimsenin bilmeye yol bulamadığı ve Allah'ın bilmeyi kendisine has kıldığı şeydir.²¹ Kıyametin kopma zamanı, yecüc ve mecüc ve deccalın çıkma zamanı, Hz. İsa'nın gelme zamanı, surelerin başlarındaki harufu mukatta gibi şeylerin müteşâbih olduğunu söylemek en doğrusudur."²² Kurtubî, müteşâbihleri Allah'ın bilmeyi kendine has kıldığına dair şu rivayeti delil getirir: "İbn Heysem (öl. 432/1040) dedi ki: Allah bu Kur'ân'ı indirdi ve ondan dilediği şeyleri bilmeyi kendine has kıldı."²³

Yukarıda el-İtkân'dan verdiğimiz tanım ve Kurtubî'nin yaptığı açıklamalar çerçevesinde, müteşâbih kavramına yaklaşıldığında müteşâbih konusundaki birçok problem kendiliğinden kaybolmaktadır. Tefsir usulü kitaplarında müteşâbihin sınırlarını farklılaştıran birçok tanım verilmektedir. Bu doğrultuda müteşâbihin çeşitleri de çoğalmaktadır. Cerrahoğlu, müteşâbihin bilinip bilinemeyeceği konusu Râgıb el-İsfahani'ye (öl. 400/1010) dayandırarak üç kısımda değerlendirir: "Birincisi, bilinmesi mümkün olmayan müteşâbihler; kıyametin vakti gibi, bunları sadece Allah bilir. İkincisi, araştırma sonucunda bilinebilen müteşâbihler; Kur'ân'daki garip kelimeler ve muğlak hükümler gibi. Üçüncüsü, ilimde rusûh sahibi zevata tahsis edilmiş, diğerlerinden gizlenmiş ilim."²⁴ Cerrahoğlu, üçüncü maddeye örnek olarak Abdullah İbni Abbas'ı gösterir. Ancak, Abdullah İbni Abbas'ın bu üçüncü maddeye örnek teşkil edeceği fikrinin delilleri çok güçlü değildir. İlimde rusûh sahibi olma konusu da kendi içinde kapalıdır. Çünkü âyette geçen ilim kelimesi ile hangi ilmin kastedildiği belli değildir. İman bilgisi mi, âyetleri ve hadisleri bilmek mi, akaid ilmine vakıf olmak mı? Bu soruların cevapları açık değildir. Bundan dolayı âyetteki "ilimde rusûh sahibi olmak" ifadesi bu yönüyle müteşâbih derecesinde kapalıdır. İlimde rusûh sahiplerinin müteşâbihleri bileceği yönünde âyeti anlayanlar da vardır. Ancak, bu görüşte olanlar azınlıktır.²⁵ Müteşâbih âyetlere çeşitli anlamlar verilmiştir. Şüphesiz bu anlamlar sübjektif değerlendirmelerin ötesine

¹⁵ bk. Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed el-Kurtubî, *el-Câmi' li ahkâmi'l-Kur'ân* (Kâhire: Dâru Kütüb el-Mısriyye, 1964), 4/10.

¹⁶ el-Bakara 2/70.

¹⁷ Kurtubî, *el-Câmi' li ahkâm*, 4/10.

¹⁸ Ebû Abdillâh Bedreddin ez-Zerkeşî, *el-Burhân fi ulûmi'l-Kur'ân* (Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1957), 1/113.

¹⁹ Muhammed b. Cerîr et-Taberî, *Câmi'u'l-beyân fi te'vili'l-Kur'ân* (Müessesetü'r-Risâle, 2000), 6/174.

²⁰ Celaleddin es-Suyûtî, *el-İtkân fi ulûmi'l-Kur'ân* (Mısır: el-Heyhetü'l-Mısriyye, 1974), 3/4.

²¹ Kurtubî, *el-Câmi' li ahkâm*, 4/9.

²² Kurtubî, *el-Câmi' li ahkâm*, 4/10.

²³ Kurtubî, *el-Câmi' li ahkâm*, 1/156.

²⁴ Cerrahoğlu, *Tefsir Usulü*, 130.

²⁵ Abdullah b. Ahmed b. Mahmûd en-Nesefî, *Medâriku't-tenzîl ve hakâiku't-te'vil* (Beyrut: Dâru'l-Kelim et Tayyib, 1998), 1/238.

geçememektedir. Mâtürîdî, te'vil konusunu açıklarken; müteşâbihleri te'vil etmeye farklı bir boyut katarak, anlamı Allah'a isnat etmeden, muhtemel manalardan birini tercih etmek şeklinde açıklar.²⁶ Bu yaklaşım, müfessirlerin ve Kur'an ilmiyle uğraşanların önünü açan bir yorumdur. Mâtürîdî'nin bu yorumu, âyetleri farklı şekillerde yorumlamaya imkân sunar. Özellikle işârî, sosyolojik ve diğer tefsirlerin kolaylıkla yapılmasına fırsat verir. Çünkü kişisel olarak yapılan yorumları Allah'a isnat etmek, kişiyi vebal altında bırakır. Bu sebeple, kişisel yorumlarda muhkem âyetlerin çizdiği sınırları aşmamak çok önemlidir.

Kurtubî, tefsirinde müteşâbih kavramını müşkil anlamında kullanır. Bu sebeple, müteşâbih olarak değerlendirilen bazı âyetlerin müşkilü'l-Kur'ân bağlamında değerlendirilmesi, müteşâbihin sınırını genişletmemek açısından önemlidir.

Biz el-İtkân'da birinci tanım olan ve Kurtubî tarafından desteklenen tanım çerçevesinde, müteşâbihi üç çeşit olarak inceleyeceğiz. 1- Müteşâbihin lafızda olması 2- Müteşâbihin manada olması 3- Müteşâbihin hem lafızda hem de manada olması. Yani, âyetin kastettiği mana müteşâbih bir anlam olabileceği gibi, âyet içindeki bir kelime kendi başına da müteşâbih olabilir.

Lafızda Müteşâbih: Lafızda müteşâbih ile Kur'ân'daki herhangi bir kelimenin kullar tarafından bilinmeyecek bir konumda olması kastedilmektedir. Ancak, bazen gariplik ve benzeri durumlar sebebiyle kapalı olan lafızların da müteşâbih kavramına dahil edildiği görülmektedir. "Yed/el" ve "yemin/sağ taraf" kelimeleri²⁷ Allah için kullanıldıklarında müteşâbihlik kazanmaları sebebiyle bu konuya örnek teşkil eder. Çünkü, Allah'ın elini anlama imkânımız şu an olmadığı gibi, hiçbir zaman da olmayacaktır. Aynı şekilde, Allah için herhangi bir yönden bahsetmek de muhaldir.

Manada Müteşâbih: Allah'ın sıfatlarıyla ilgili cümleler ve kıyametin evsafıyla ilgili âyetler mana yönüyle müteşâbihtir. Çünkü, bunların hakikatini bilme imkânı yoktur.²⁸ Mesela, "Allah semaların ve yerin nûrudur."²⁹ ifadesi bazı anlamlar ifade etmesine rağmen, belli dereceden sonra insan anlayışının üzerine çıkmaktadır. Bu sebeple, bu âyetin anlamı karşısında "iman ettik" demekten başka çare kalmamaktadır. Âyetin anlam derinliği, insan anlayışının üzerine çıktığı yönüyle müteşâbihtir. Bu durumu bilen İslam alimleri, her âyeti tefsir ettikten sonra "muradını en iyi bilen Allah'tır" diyerek, bu konuya işaret etmiştir.

Lafız ve Manada Müteşâbih: Bir âyet, lafız yönüyle müteşâbih kelimeler içerdiği gibi; mana yönüyle de müteşâbih olabilir. Buna en güzel örnek, "Rahman arşa istiva etti."³⁰ âyetidir. Bu âyette geçen arş ve istiva kavramları müteşâbihtir. Çünkü, âyette geçen arş ve istiva kavramları Allah için kullanılması sebebiyle, mana yönüyle müteşâbihtir. Zira, arş ve istiva kelimeleri lügat anlamı olarak bir mana ifade etmesine rağmen, bu ayette onların hakiki manalarını anlama imkânımız yoktur. Rahman'ın arşa istivasi, tam olarak anlaşılamayacağına göre, bu âyetin mana yönüyle de müteşâbih olduğu açıktır.

Kapalılık Sebebiyle Müteşâbihlik

Kur'ân'daki bazı âyetlerin kapalılık sebebiyle müteşâbih kabul edilmesi, yukarıda verdiğimiz müteşâbih kavramının tanımına uygun değildir. Çünkü, kapalılık sebebiyle anlaşılması zor olan âyetleri, müteşâbih olarak değerlendirmek; müteşâbih kavramının sınırlarının genişletilmesine sebep olmaktadır. Âyetlere bu düşünce ile yaklaşmak, birçok

²⁶ Yazır, *Hak Dini*, 1/20; Mâtürîdî'nin muhkem ve müteşâbih ile ilgili görüşleri için bk. Galip Türcan, "Mâtürîdî'ye Göre Muhkem ve Müteşâbih Âyetler" *Milel ve Nihal* 7/2 (2010), 278-294.

²⁷ Suyutî, *el-İtkân*, 3/11.

²⁸ Suyutî, *el-İtkân*, 3/11.

²⁹ en-Nûr 24/35.

³⁰ Tahâ 20/5.

ayeti müteşâbih kabul etmeyi gerektirir. Bu anlayış, "müteşâbihi bilmenin Allah'a mahsus olduğu" fikriyle de çelişir.

Tefsirlerde müşkil ve müteşâbih kavramları, birbirine yakın anlamlarda kullanılır. Mesela, Kurtubî müşkilü'l-Kur'ân bağlamında şu ayetleri örnek gösterir: "Allah günahların hepsini bağışlar."³¹ "Şüphesiz ben tövbe edenleri çok bağışlayanımdır."³² "Allah kendisine ortak koşulmasını bağışlamaz."³³ Bu üç âyette de zahirde çelişkiler görülür. İlk âyette, Allah'ın günahların hepsini bağışlayacağı, ikinci âyette, Allah'ın tövbe edenleri bağışlayacağı, üçüncü âyette, Allah'ın kendisine ortak koşulmasını bağışlamayacağı ifade edilir. Kurtubî, bu örneği verdikten sonra şöyle der: "Mana açık olduktan sonra müşkillik kalmaz. Ancak, manaların veya terkiplerin anlaşılmasından birinde bozulmalar olduğu zaman, müteşâbih ve müşkil sorunu ortaya çıkar." Kurtubî'nin bu açıklamalarında, müşkil ve müteşâbih lafızlarını eş anlamlı olarak kullandığı görülür.³⁴ Bu tür kullanımlardan dolayı, kapalılık ve zıtlık sebebiyle âyetlerdeki anlaşılma hususlar, müşkil ve müteşâbih olarak ifade edilmektedir. Bu sebeple, bizim müteşâbih kavramının tanımında verdiğimiz anlam, bu gibi ayetlerde yoktur. Halbuki, müteşâbihi karıştırmadan, bu ayetlerdeki sorunun müşkil sorunu olduğunu dillendirmek, konunun anlaşılması açısından daha uygundur. Müteşâbih konusunu bu şekilde değerlendirmek, Âl-i İmrân sûresi 7. âyette ifade edilen "Onun te'vilini Allah'tan başkası bilemez" anlamına da uygun olur.

Mesela, Kur'ân kıssaları müteşâbih konusu bağlamında değerlendirildiğinde, kıssalarda birçok müteşâbih noktaların olduğu görülür. Hz. Üzeyr'in yüz yıl uyuması,³⁵ Ashab-ı Kehf'in üç yüz yıldan fazla uyuması³⁶ gibi birçok müteşâbih ifadeleri Kur'ân'da bulmak mümkündür. Ancak, bunların tamamen müteşâbih olduğunu da iddia edemeyiz. Çünkü, bunlar kısmen müteşâbihtir. Bu sebeple bu âyetler, inananlara belli oranda bazı anlamlar ifade eder. Ancak anlaşılmanın, yüzde yüz âyetin anlamı olduğu iddia edilemez. İşte bu bilinmeyen yönleriyle Kur'ân kıssalarını kısmen müteşâbih kapsamında değerlendirmek mümkündür.

Müteşâbih Kavramının Geçtiği Âli-İmrân Sûresi 7. Âyetin Analizi

Müfessirler ilk zamanlardan beri, Âli-İmrân sûresi 7. âyetteki müteşâbih kavramı ile neyin kastedildiği üzerinde durmuşlardır. Çünkü bu âyete verilecek anlam, Kur'ân'ın anlaşılma yöntemlerine doğrudan etki edecek derinliğe sahiptir.

Bu âyette iki konu dikkat çeker. Birincisi, nerede durulacağı meselesidir. Eğer Allah lafzında durulursa, "Müteşâbihlerin te'vilini Allah'tan başkası bilmez. İlimde rusûh sahibi olanlar biz ona iman ettik derler." anlamı verilir. Eğer ilim kelimesinde durulursa, "Müteşâbihlerin te'vilini Allah ve ilimde rusûh sahibi olanlardan başkası bilmez." anlamına gelir. İşte bu durumda ilim ve rusûh kavramları, kapalılık yönüyle izaha ihtiyaç duyar. İlim kavramıyla, hangi ilmin kastedildiği açık değildir. Râsih kavramı da ilimdeki derinliğin derecesi yönünden kapalıdır. Bu bağlamda "İlimde rusûh sahibi olanların iman ettik demeleri, meseleyi daha kolay hale getirmektedir. Çünkü, Allah'ı bilen ve iman eden herkes, Allah'ı bilme açısından, ilimde rusûh sahibi olanların sınıfına girebilir. Çünkü Allah'a iman, basit bir olay değildir. Kulun Allah'a iman etmesi çok önemli bir durumdur. Niceleri vardır ki basit meseleler sebebiyle imanını kaybetmektedir. Bu durum Bakara sûresi 26. âyette açıklanır. Allah bu âyette, sivri sineği misal vererek, bu tür misallerle birçok kimsenin Allah'ı anlayarak hidayete ermesini sağladığını, inkâr edenlerin ise bu misallerin hakikatini anlayamayıp; bu misallerle neyin kastedildiğini sorarak ve bu

³¹ ez-Zümer 39/53.

³² Tahâ 20/80.

³³ en-Nisâ 4/44.

³⁴ Kurtubî, *el-Câmi' li ahkâm*, 4/11.

³⁵ el-Bakara 2/259.

³⁶ el-Kehf 18/25.

misalleri küçümseyerek dalalet içinde kaldıklarını bildirir. Bu hakikatleri anlamama ve dalalet düşme sebebi olarak, Allah'ın emrine karşı gelmeleri gösterilir.³⁷ Allah'ın yaratma gücünü ortaya koyan ve ilah diye tapılan putların acizliğini belirten Hac sûresinin 73. ve 74. âyetleri şöyledir:

"Ey insanlar! Size bir misal verilmekte; dinleyin onu: Allah'tan başka kendilerine yalvarıp yakardıklarınız var ya, hepsi bunun için bir araya gelseler bile bir sinek yaratamazlar! Hatta sinek onlardan bir şey kapsa, onu dahi ondan kurtaramazlar. İsteyen de âciz, kendinden istenen de! Onlar Allah'ı gereği gibi tanımadılar. Şüphesiz Allah çok güçlüdür, mutlak galiptir."³⁸

Bu âyetlerde de belirtildiği gibi Allah'ı gerektiği gibi tanımak önemlidir. Allah'ı tüm sıfatlarıyla tanımayanların Allah'a imanlarında sorunlar vardır. Hatta, günümüzdeki bazı soruların temelinde yatan sebep budur. Mesela, bazıları Allah'ın adalet sıfatını tam olarak anlayamamaları sebebiyle, dünyadaki bazı eşitsizlikleri ileri sürerek Allah'ı sorgulamaya kalkar. Yukarıda belirttiğimiz birçok sebebe istinaden, "ilimde rusûh sahibi olanlar" ifadesinin kapalı olduğunu söylemek mümkündür. Bu kavramın sınırlarını çizmek, imkânsız denecek derecede güçtür.

Müteşâbih konusunu açıklayan Âli İmrân sûresi 7. âyet, yukarıda değindiğimiz sorunlar sebebiyle, farklı şekillerde Türkçeye çevrilmiştir. Konuya misal olması için bazı mealleri aşağıda değerlendirdik.

Abdülbaki Gölpınarlı, âyetin mealinde "ilim" kelimesini bilgi olarak çevirir. Âyete, bizim sorun olarak göstermeye çalıştığımız anlama çok yakın olarak şu manayı verir: "Bilgide şüpheleri olmayacak kadar kuvvetli olanlarsa derler."³⁹ Bilgide şüpheleri olmayacak ifadesinin hangi bilgide olduğunu sorguladığımızda, "Allah'ı ve peygamberi tanıma bilgisi" cevabını almamız mümkün olabileceği gibi, başka bir cevap da olabilir.

Ali Fikri Yavuz âyete şu meali verir: "İlimde kökleşmiş ve metin olmuş kimseler ise: "- Biz ona (manâsı anlaşılmayan müteşâbihe) inandık, derler."⁴⁰ Bu çeviride de "ilimde kökleşmiş olanlar" kavramı kapalılığını korur.

Süleymaniye Vakfı meali, diğer meallerden biraz ayrılarak, âyeti şöyle çevirir: Bu ilimde sağlam duruş gösterenler de şöyle derler: "Biz, bu ilme inandık, hepsi (muhkem, müteşâbih ve te'vil) Sahibimiz katındandır."⁴¹ Bu mealde akla takılan soru şu: "Bu ilim" derken ne kastedilmiştir? Ma'rifetullah mı, iman esasları mı? Bu mealin çevirisinde de bu gibi soruların cevabı kapalı kalmaktadır. Ancak devamında "bu ilme inandık" ifadesi Kur'an'ın tamamı anlamında kullanılmıştır. O zaman ilim kelimesi, herhangi bir ilim değil, Kur'an'ın bildirdikleridir. Bu mealde "zıkr" kavramı, doğru bilgi şeklinde çevrilmektedir ve genelde Kur'an anlamında kullanılır. "Râsîhûn" kavramına da "sağlam duruşlu olanlar" şeklinde anlam verilerek, genelde verilen anlamın dışında bir anlam verilmiş olunur. Böylece "ilimde derinleşmiş olanlar" ifadesinin anlaşılmasındaki sıkıntılara işaret edilmiş olunur.

Meallerde "İlimde paye sahibi olanlar, biz inandık derler!" şeklinde çevrilen bu ifade, ilimde paye sahibi olmayanların "iman ettik" demedikleri anlamını içerir mi, sorusunu akla getirir. Bu çevirilerde görüldüğü gibi bu âyetin anlamından, rusûh sahiplerinin müteşâbihleri bildiği sonucuna varmak, kendi içinde birçok sorunu barındırmaktadır. Hurufu mukataanın anlam derinliğini kim nasıl açıklarsa açıklasın, verdiği bilgiler sübjektif kalacaktır. Bu harfler hakkında yapılan yorumlar, hiçbir zaman kesin bir anlam ifade etmeyecektir. Yani, bunlarla ne kastedildiği bilinmeyecektir. Buna

³⁷ bk. el-Bakara 2/26.

³⁸ el-Hac 22/ 73-74.

³⁹ Kur'an'ı Kerim ve Meali, çev. Abdülbaki Gölpınarlı (İstanbul: Remzi Kitabevi, 1955), Âli İmrân 3/7.

⁴⁰ Kur'an'ı Kerim ve Meal-i Âlisi, çev. Ali Fikri Yavuz (İstanbul: Sönmez Neşriyat 1979), Âli İmrân 3/7.

⁴¹ <https://mealler.org/SureveAyetler.aspx?sureid=003&ayet=007> erişim 06.02.2020

rağmen Kur'ân'daki harufu mukattaa değerini koruyacak ve inananlara gerekli mesajları sunacaktır.

Âli İmrân sûresi 7. âyette iki guruptan bahsediliyor. 1- Kalbinde şüphe olup sapmaya meyilli olanlar; bunlar müteşâbihlerin peşine düşüp, fitne çıkarmak için uğraşırlar. 2- İlimde paye sahibi olanlar; bunlar, ilimde sağlam duruş gösterip, bilgide şüpheleri olmayanlar. "Bilgi" ifadesini Kur'ân olarak algılasak, bu ifadeyi, "Kur'ân'da şüpheleri olmayanlar" şeklinde anlamak mümkün olabilir. Bu anlam, âyetin kastettiği kişileri daha kapsamlı hale getirir. Âyetin devamını düşündüğümüzde, Kur'ân hakkında şüpheleri olmayan ve onun bilgisinin Allah katından olduğu fikrinde sebat edenler şöyle der: "Onun tamamı rabbimizin katındandır." Onlar bu sözleriyle, Kur'ân'a olan imanlarını açığa vurarak, fitne ve şüpheden uzak olduklarını beyan ederler.

Müteşâbih kavramının asıl anlamı, Âli-İmrân sûresi 7. âyetin manasıyla bağlantılıdır. Bu âyetin yorumu doğrultusunda, müteşâbih kavramı anlam kazanmaktadır. Kurtubî müteşâbih kavramının geçtiği bu âyetin tefsirinde, Şa'bî (öl. 104/722) ve Süfyân es-Sevrî'nin (öl. 161/778) görüşleri doğrultusunda, müteşâbihle ilgili şöyle der: "Müteşâbih; hiç kimsenin bilmeye yol bulamadığı ve Allah'ın bilmeyi kendisine has kıldığı şeydir."42 Hz. Peygamber'in Âli-İmrân sûresi 7. âyeti okuduktan sonra şöyle dediğini nakledilir: "Kur'ân'dan müteşâbih olanların peşine düşenleri gördüğünüz zaman onlardan sakınınız, Allah'ın isimlendirdikleri onlardır."43

Kurtubî, Âli İmrân sûresi 7. âyetin tefsirinde, hariciler tarafından çıkarılan fitne sebebiyle öldürülen kimselerin olduğuna delil olacak yönde nakillerde bulunur. Bunların, müteşâbih kavramların peşine düşmeleri sebebiyle, dinden çıktıkları düşüncesiyle öldürüldüklerini nakleder.

Kurtubî, bu âyetin tefsirinde dokuz konuya değinir. Birinci olarak, müteşâbih âyetlerin peşine düşmekten sakındırmaya yönelik açıklamalar yapar. Müteşâbih kavramların peşine düşmenin bazı fitnelere yol açacağı yönünde uyarılarda bulunur. Konuyu fırkalara ayrılmanın sakıncaları üzerinden değerlendirir. İslam ümmetinin yetmiş üç fırkaya ayrılacağı hadisini bu bağlamda değerlendirir.44 Ebü'l-Kâsım ez-Zemahşerî (öl. 538/1144) de "kalplerinde hastalık olanlar" ifadesini bidat ehli olarak tefsir eder.45

Âyette geçen kavramlar, âyetin algılanmasıyla doğrudan ilgilidir. Özellikle müteşâbih, ilim ve râsihûn kavramları yerli yerine oturtulmadığında, âyeti anlamak güçleşmektedir. Bu âyetteki ilim kavramı, genellikle günümüzdeki ilim kavramıyla algılanmaktadır. Âyetteki ilim kelimesi, "Bugünkü ilim anlamında kullanılıyor mu?" sorusunu sordüğümüzde farklı cevaplar almamız mümkündür. İlim kelimesi "alime" fiilinden türemektedir. "Alime" kelimesi "bildi" manasına gelir ve mastar olarak "bilmek" demektir. Âyeti "bilmede râsih olanlar" şeklinde anladığımızda başka bir soru akla gelmektedir. "Neyi bilmede râsih olanlar?" İşte bu soruyu; Allah'ı bilmede, peygamberi bilmede, dinin açık emirlerini bilmede râsih sahibi onlar şeklinde cevaplamak mümkündür. Bu bağlamda müteşâbih hakkındaki âyete, "Onların hepsi rabbimizin katındandır, biz onlara iman ettik, derler." şeklinde anlam verildiğinde ayet hususilikten çıkararak, umumileşmiş olur. Böylece, Müslümanların tamamı âyetin bu övgüsüne mazhar olmuş olurlar. Aksi halde, hiç kimse kendini âyetin muhatabı göremeyecektir. İlimle meşgul olanlar dahi, "Ben ilimde rusûh sahibi miyim?" sorusuna "evet" cevabını vermekte zorlanacaktır. Ayrıca, müteşâbihlerin peşine düşülmesi Hz. Ömer gibi İslam'ın önde

42 Kurtubî, *el-Câmi' li ahkâm* 4/9.

43 Müslim İbn Haccâc Ebü'l-Hasan en-Nîsâbü'rî, *el-Müsnedü's-sahihi'l muhtasar* (Beyrut: Dâru Tûrasü'l-'Arabî, ts.), "İlim" 1.

44 Kurtubî, *el-Câmi' li ahkâm*, 4/9.

45 Ebü'l-Kâsım Mahmûd ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf an hakâ'iki gavâmidit-tenzil* (Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-'Arabî, 1407), 1/338.

gelenleri tarafından eleştirilirken, müteşâbihleri bilme hususunda iddiada bulunmak zordur. Bu sebeple, müteşâbihi kısmen bilinebileceği yönünde anlamak mümkündür. Cerrahoğlu, ilimde rusûh sahibi zevatın müteşâbihleri bilebileceği görüşünü desteklemek için, Hz. Peygamber'in, "Allah'ım onu dinde fakih kıl ve ona te'vili öğret."46 hadisini delil olarak getirmektedir.47 Ancak "ona te'vili öğret" ifadesinin müteşâbihat ile ilgili olduğuna dair hiçbir karine yoktur. Ayrıca Hz. Abbas'ın, Kur'ân tefsirinde bir otorite olduğuna, kimsenin aklına gelmeyen te'villeri yapabildiğine şüphe yoktur. Allah'ın ona te'vili öğretmesi meselesini, Allah'ın bilmeyi kendine has kıldığı müteşâbihatin dışında tutularak, genel anlamda dinde anlayışlı olma ve Kur'ân'ı anlama şeklinde değerlendirmek mümkündür. Böyle bir yorum hadisin anlamıyla gayet uyumludur. Bu sebeple müteşâbihlerin tam anlamıyla bilinmeyeceği düşüncesi daha güçlü görünmektedir.

Müteşâbih Kapsamında Değerlendirilen Nûr Sûresi 35. Âyetin Te'vili

Müteşâbih olmadığı halde, açık olarak anlayamadığımız her âyeti, müteşâbih kavramı dairesinde değerlendirmek başka sorunlara yol açmaktadır. Öncelikle müteşâbih kavramının, anlam kaymasına sebep olmaktadır. Bu da müteşâbihin sınırlarının ve ölçüsünün kaybolması sonucunu doğurarak, birçok âyeti müteşâbih kabul etmemize sebep olmaktadır. Bu anlayışın neticesi olarak, birçok âyet müteşâbih kapsamına dahil edilebilmektedir. Halbuki müteşâbih kavramının tarifinde, müteşâbih Allah'ın bilmeyi kendine tahsis ettiği âyetler olarak tanımlanmaktadır. Bu tanım bağlamında, müteşâbih konusunu şöyle değerlendirebiliriz: Âyetin anlamı tamamen müteşâbih olabilir. Âyetin anlamı kısmen müteşâbih olabilir. Âyetteki kelime ve deyimler kısmen veya tamamen müteşâbih olabilir. Âyetlerin müteşâbih kısımlarını oluşturan ifadeler; beyan ümidi kalmayacak derecede gizlidir. Onları idrak etmek asla mümkün değildir.48

Müteşâbih kavramını, Allah'ın bilmeyi kendine has kıldığı anlam ve lafızlar olarak algıladığımızda, Kur'ân'da, bu kapsam içinde değerlendirilecek kaç âyet olduğu düşüncesi akla gelmektedir. Böyle bir sınırlamayı kesin çizgilerle yapmak belki de imkansızdır. Allah'ın zatı ve sıfatlarıyla ilgili âyetler, müteşâbih kavramı içinde değerlendirilirken;49 diğer bazı âyetlerin bu kapsamda olup olmadığı sorusu akılları meşgul etmeye devam etmektedir. Mesela, Bakara sûresi 245. âyette Allah şöyle buyurur: "Kim Allah'a güzel bir borç verirse Allah onun kat kat fazlasını öder." Bu âyette kat kat fazla diye çevirdiğimiz ifade *أَضْعَافًا كَثِيرَةً* / "ed'afen kesireten" dir. *كَثِيرَةً* / Çok ifadesi, karşılıksız olarak verilen borç karşılığı verilecek sevabın ne kadar çok olduğunu tam olarak açıklamaz. Burada kat kat fazla ifadesi, kaç kat sorusu sorulduğunda kapalı kalmaktadır. Bu konuda herhangi bir nas olmadan, bununla kaç katın kastedildiği bilinemez. Ebü'l-Berekât en-Nesefî (öl. 710/1310) bu âyeti tefsir ederken; "*كَثِيرَةً* / çok" ifadesinin kesin olarak ne kadar olduğunu, Allah'tan başka kimsenin bilemeyeceğini belirtir. İkinci bir yorum olarak, "Kile/denildi" lafzı ile bu katın yedi yüz olduğunu nakleder. Ancak, bire yedi yüz şeklindeki yorumun, sübjektif bir yorum olduğu açıktır. Nesefî de bu yorumu, "kile/denildi" lafzı ile naklederek yorumun açık bir rivayete dayanmadığını gösterir. Ancak, biraz düşünüldüğünde, bu yorumun Bakara sûresi 261. âyette ifade edilen "Mallarını Allah yolunda harcayanların misali, her başağında yüz tane bulunan ve yedi başak bitiren bir buğday tanesi gibidir." âyetine dayandığı açıktır. Bu yorumun, âyetin âyetle tefsirinin güzel bir örneği olduğunda şüphe yoktur. Buna rağmen bu âyetin kesin anlamının bu olduğu iddia edilemez. Ancak, bu tür değerlendirmelerin müfessirlere geniş bir yorum imkânı sunduğu açıktır.

46 Taberânî, *el-Mu'cemu'l-kebîr*, 11/362.

47 Cerrahoğlu, *Tefsir Usulü*, 130.

48 Duman, *Kur'ân'da Müteşâbihât*, 24; Muhammed b. Süleyman Kafiyeci, *et-Teysîr fî kavâ'idi ilmi't-tefsîr*, tah. Nasır b. Muhammed el-Mâtürîdî, (Dımaşk: 1990), 19.

49 Mustafa Öztürk, "Müteşâbih Kavramı Bağlamında "Tefsir Usûlü"nü Mahiyeti ve Pratik Değeri" *Bilimname* 15/2 (2008), 40-41.

Kurtubî, "Müteşâbih bir kitap"⁵⁰ ifadesine dayanarak, Kur'ân'ın tamamının müteşâbih olduğunu iddia edenler hakkında, "Bu âyetin müteşâbihle bir ilgisi yoktur." diyerek bu görüşü eleştirir ve âyetin manasının, Kur'ân'ın bazısının bazısına benzer olduğu ve bazısının bazısını desteklediği yönünde olduğunu beyan eder.⁵¹ Bu bağlamda Allah'ın zat ve sıfatlarından bahseden âyetler müteşâbihtir. Ahiretle ilgili âyet ve kavramlar müteşâbihtir. Çünkü Kur'ân'ın bize bildirdiği bu konuları, bizim hakkıyla anlamamız imkansızdır. Buna rağmen, bize bazı anlamlar ifade ederler. Mesela ateş kelimesi, bizde bir algı oluşturur ve ne olduğunu biliriz. Ancak, cehennem ateşi dendiğinde bunun hakikatinin ne olduğunu tam olarak bilemeyiz. Buna rağmen bizde bir anlam oluşturur. Kur'ân'da geçen "Şehrin öteki ucundan koşarak bir adam geldi."⁵² ifadesindeki "geldi" kelimesini zahir yönüyle anlarız. Ancak "Rabbini geldi."⁵³ ifadesindeki "geldi" kelimesinin anlamını hakkıyla bilme imkânımız yoktur.⁵⁴

Bu değerlendirmelerden sonra, konunun anlaşılması, kavranması ve müteşâbihe örnek olması için kısmen müteşâbih olduğunu düşündüğümüz, te'vil konusunda önemli bir yeri olan Nûr sûresi 35. âyeti, müteşâbih kavramıyla alakalı olarak ve bu konudaki açıklamaları dikkate alarak izah etmek, konunun anlaşılmasına katkı sağlayacaktır. Âyetin meali şöyledir: "Allah göklerin ve yerin nûrudur. Onun nûrunun misali, içinde kandil bulunan bir kandilliktir. Kandil bir cam içindedir, cam inciye andıran bir yıldızdır; (bu kandil) doğuya da batıya da ait olmayan, yağı neredeyse ateş dokunmasa bile ışık veren mübarek bir zeytin ağacından yakılır. Nûr üstüne nûr. Allah nûruna dilediğini kavuşturur. Allah insanlar için misaller veriyor, Allah her şeyi hakkıyla bilmektedir."⁵⁵

Âyetin son cümlesi, Allah'ın her şeyi hakkıyla bildiğini vurgulayarak, zımnen insanın her şeyi hakkıyla bilemediğine işaret eder. Kurtubî bu âyeti tefsir ederken önce "nûr" kavramını açıklar. Nûrun gözle idrak edilen ışıklar olduğunu belirttikten sonra "nûr" kavramının mecaz olarak kullanıldığını belirtir. "Aydınlatan kitap, falan bölgenin nûru, asrın güneşi ve ayı" ifadelerini "nûr" kavramının "ışık" kelimesinden farklı anlamda, mecazî olarak kullanıldığını örnek olarak verir. Böylece "nûr" kavramının anlaşılması amaçlanır. Ancak, "Allah için kullanıldığında, bu anlamlar ne kadar uygun olur?" sorusu meselenin zorluğunu ortaya koymaktadır. Bu sebeple, Kurtubî, Allah için "nûr" kavramının övgü amaçlı kullanılmasının caiz olduğunu belirtirken, her şeyin başlangıcının ve yaratılışının Allah'tan olduğunun altını çizer. Allah'ın idrak edilen bir ışık olmadığını belirtir. Yanlış anlaşılmalara sebep vermemek için mücessimenin düştüğü hatayı mantık kuralları çerçevesinde şöyle eleştirir: Mücessimeden bazıları "Allah nûrdur, nûrlar gibi değildir. Allah cisimdir, cisimler gibi değildir." der. Bu iddiaların tamamı akıl ve nakil yönünden imkânsız şeylerdir. Çünkü, kendi içinde çelişkiye düşer. "Nûrdur" ifadesi olumlu bir hüküm belirtir. "Nûrlar gibi değildir" ifadesi ise olumsuz bir hüküm ifade eder. Bu sebeple, birinci ifadede varlığı iddia edilen şeyin, ikinci ifadede yokluğu ortaya konulmaktadır.⁵⁶ Bu açıklamalardan da anlaşılacağı gibi "nûr" kavramı belli oranda bazı anlamlar ifade etmesi sebebiyle anlaşılmalıdır. Ancak, "nûr" kavramının anlaşılabilir kısmının ötesi müteşâbihtir. İmam Ebû Hamid el-Gazzalî (öl. 505/1111) "nûr" kavramını izah için bir kitap yazmıştır.⁵⁷ Fahreddin er-Râzî (öl. 606/1210) aynı konuyu Gazzalî'den istifade ederek açıklar ve sonunda Gazzalî'nin söylediklerinin de yaratma anlamına

⁵⁰ ez-Zümer 39/23.

⁵¹ Kurtubî, *el-Câmi' li ahkâm*, 5/10.

⁵² Yasin 36/20.

⁵³ el-Fecr 89/20.

⁵⁴ Geniş bilgi için bk. Zekeriya Pak, *Tefsir Usulü* (Ankara: Bilimsel Araştırma Yayınları, 2020), 126-129.

⁵⁵ en-Nûr 24/35.

⁵⁶ Kurtubî, *el-Câmi' li ahkâm*, 12/256.

⁵⁷ Gazzalî, Ebu Hamid Muhammed b. Muhammed, *Mışkâtü'l-envar* (İstanbul: Bedir Yayınevi, 1966).

geldiğini belirterek müfessirlerle aynı kanaatte olduklarını beyan eder.⁵⁸ Kurtubî, mücessimenin "nûr" kavramında hataya düşmesini zahire takılmalarına bağlar ve şu iki hadisi nakleder: 1- Hz. Peygamber teheccüde kalktığına "Ey Allah'ım hamd sana mahsustur. Sen yerin ve göklerin nûrusun."⁵⁹ 2- "Hz. Peygamber'e, "Sen Rabbini gördün mü? diye sorduklarında Nûr olarak gördüm."⁶⁰ buyurur. Kurtubî'ye göre mücessime bu ifadelerde geçen "nûr" kavramını olduğu gibi algılayarak yanılığa düşmektedir. Halbuki, "nûr" kavramın anlaşılmasında kısmı, müteşâbih olarak değerlendirilip, âyet "nûr" kavramını verdiği mesaj açısından değerlendirilse, konuda herhangi bir sorun görülmeyecektir.

Kurtubî, âyeti te'vil edenlerin "O'nun kudretiyle alemin ışıkları aydınlandı." şeklinde te'vil ettiklerini belirttikten sonra, "Allah semaların ve yerin nûrudur" ifadesinin zihinlere yakınlaştırıldığını belirtir. Bu cümlelerin anlaşılması için örnek verir. Mesela, "Melik bölgenin nûrudur." ifadesiyle kastedilen mana, melikin faaliyetleri ile bölgenin ıslah olduğudur.⁶¹ Bu açıklamalardan da anlaşılacağı gibi, bu âyetlerin ifade ettiği anlamlar, zahir anlamın ötesinde mecâzî anlamları içerir.

Kurtubî, "nûr" kavramını, Allah'ın sıfatları açısından, sırf hakikat manasında kullanıldığını, onun bütün mahlukatı yarattığını belirttikten sonra Mücâhid b. Cebr'in (öl.103/721) âyeti "yeryüzü ve semaların işlerini düzenleyen" şeklinde tefsir ettiğini belirtir.⁶² O, "nûr" kavramının "Kur'ân", "resul" ve "hidayet" anlamında kullanıldığını belirtir. Bu düşüncesini desteklemek için şu âyetleri delil olarak getirir: "Ey insanlar! Şüphesiz size Rabbinizden kesin bir delil geldi ve size apaçık bir nûr indirdik."⁶³ "Ey Ehli Kitap! Resulümüz kitapta bulunup da gizlemekte olduğunuz birçok şeyi size açıklamak üzere geldi; birçoğunu da açığa vurmuyor. Şüphe yok ki size Allah'tan bir ışık, apaçık bir kitap geldi."⁶⁴ Allah bu âyetlerde resulünü "nûr" diye isimlendirir. Kurtubî "nûr" kavramının Allah'a izafe ile Allah'ın delilleri koyan ve delilleri açıklayan olduğu manasında kullanıldığını belirtir.⁶⁵ Taberî de yerde ve gökte olanlara hidayet eden şeklinde tefsir eder.⁶⁶

Kurtubî "nûr" kavramından sonra âyette geçen "mişkat" kavramını açıklar. Bu kavramın geçtiği cümleleri teşbih bağlamında değerlendirir. Allah'ın bu tür müteşâbih lafızlar ile anlaşılması zor anlamları zihinlerin anlayışına yaklaştırdığını belirtir.⁶⁷

Nûr sûresi 35. âyet, mecâzî bir anlatımı içermesi sebebiyle, çok yönlü olarak te'vil edilmiştir. Bazen âyete, işârî anlamlar diyebileceğimiz manaların yüklendiği de görülür. Kurtubî, tefsirinde âyete yüklenen işârî anlamları zayıf bulur.⁶⁸ Bu işârî anlamların bir grubu kalbin aydınlanmasıyla, diğer grubu Hz. Peygamber'in soy ağacıyla ilgilidir. Bu işârî anlamlara Abdullah b. Ömer'in (öl. 73/693) şu yorumunu örnek verebiliriz: "Mişkât, Hz. Peygamber'in göğsü; "zücâc" Hz. Peygamber'in kalbi; "misbâh" da Allah'ın Hz. Peygamber'in kalbine, mübarek zeytin ağacından tutuşturularak koyduğu nûrdur." Bu yorumla Hz. Peygamber'in aslının Hz. İbrâhîm'e dayandığı, Allah'ın Hz. İbrâhîm'in kalbinde nûru tutuşturduğu gibi, Hz. Muhammed'in kalbinde de nûru tutuşturduğunun kastedildiği belirtilir. Bu yorumlar bağlamında Muhammed b. Ka'b (öl. 108/726), Hz. Peygamber'in soy

⁵⁸ Fahrüddin er-Râzî, *Mefâtihu'l-gayb* (Beyrut: Dâru Türesi'l-'Arabî, 1420), 23/379.

⁵⁹ Muhammed b. İsmail el-Buhârî, *el-Câmi'u'l-müsnedü'l-muhtasar* (Dâru Tavku'n-Necat 1422), "Teheccüd" 1.

⁶⁰ Müslim, "İman" 78.

⁶¹ Kurtubî, *el-Câmi' li ahkâm*, 12/256.

⁶² Kurtubî, *el-Câmi' li ahkâm*, 12/257.

⁶³ en-Nisa 4/174.

⁶⁴ el-Mâide 5/15.

⁶⁵ Kurtubî, *el-Câmi' li ahkâm*, 12/257.

⁶⁶ Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 19/177.

⁶⁷ Kurtubî, *el-Câmi' li ahkâm*, 12/264.

⁶⁸ Kurtubî, *el-Câmi' li ahkâm*, 12/264.

ağacını, dolayısıyla bütün peygamberlerin soy ağacını Hz. Adem'e dayandırır. Allah'ın Hz. Peygamber'i "misbâh" olarak isimlendirdiği gibi, "sirâc" olarak da isimlendirdiğini belirtir. Bu görüşünü desteklemek için, "Ey peygamber! Seni tanık, müjdeci, uyarıcı, izniyle Allah'a çağırıcı ve etrafını aydınlatan bir ışık olarak gönderdik"69 âyetini delil getirir.70

İsmail Hakkı Bursevî (öl.1137/1725), Üftade'nin (öl. 988/1580) "nûr" kavramına, "keşif yoluyla ilim" manası verdiğini belirtir. Bağlantıyı şöyle kurar: "Mahsusat nûrla açığa çıkar, aklî şeyler ise ilim ile açığa çıkar."71 Buradan hareket ile "ilimde derinleşenler" ifadesini değerlendirdiğimizde ilimsiz hiçbir makul şeyin bilinemeyeceği sonucuna ulaşabiliriz. Dolayısıyla bilmede de bir tedriciliğin olduğu açıktır. Bir şeyi anlama bilgi ile doğru orantılıdır. Bir şey hakkında, ne kadar çok bilgi varsa o kadar iyi anlaşılır. Bir şey hakkında yeterince bilgi yok ise, anlaşılması da o kadar zorlaşır.

Elmalılı'ya göre Nûr sûresi 35. âyet, te'vil açısından Kur'ân'da üzerinde durulacak en önde gelen âyetlerden biridir. Nitekim, bu âyet üzerinde müfessirler durduğu gibi, feylesoflar ve sofisteler de işrak nazariyesine istinaden bu âyet üzerinde durmuşlardır.72

Kur'ân'daki müteşâbih âyetler müfessirlerin ilgisini daima çekmiştir. Bu âyetleri farklı boyutlarıyla yorumlamışlardır. Bunların bilinemeyeceğini iddia ederek yorumlamayı terk etmemişlerdir. Kur'ân'ın bütünlüğü sınırları içinde gerekli yorumları yapmışlardır.

SONUÇ

Kur'ân'da karşımıza çıkan en önemli anlama sorunlarından biri, müteşâbih âyetler konusudur. Halbuki Kur'ân, anlaşılması ve uyulması için gönderilmiş kutsal bir kitaptır. O halde, Kur'ân'daki hiçbir âyet boşu boşuna indirilmemiştir. Nüzulüyle ve okunuşuyla mucize olan Kur'ân, belagatiyle de mucize olduğunu beyan eder. Bu sebeple, böyle muciz bir kitabı, tamamıyla anladığımızı iddia etmek imkansızdır. Ancak, tamamıyla anlamasak dahi, büyük oranda anladığımızda şüphe yoktur. Özellikle, ahkama ve akaide taalluk eden muhkem âyetleri, bu ilimle uğraşan alimler anlamışlar ve gerekli hükümleri çıkararak açıklamalar yapmışlardır.

Müteşâbih âyetler, Kur'ân'ı okuyup anlamaya çalışanlara belli manalar sunmasına rağmen, tamamen künhüne vâkıf olunamayan âyetlerdir.73 Bu bağlamda, müteşâbih âyetlerin anlaşılmasında bir tedriciliğin olduğu açıktır. Bu sebeple müteşâbih âyetler, muhkem âyetlerin ışığında belli oranlarda anlaşılmaktadır. "Genelde aşkın olan Yüce Allah'ı insanlara tanıtılabilmek ve O'nun insanlarla olan ilişkisini anlatabilmek için kullanılan müteşâbih ifadeler, anlamlandırmada herhangi bir hataya düşülmemesi için muhkem olan âyetlerin ışığında anlaşılmak zorundadır."74 Anlama sınırını aşan konuları, akaid anlayışına zarar vermeyecek şekilde te'vil etmek, bu ilimle uğraşanların görevidir. Nitekim müfessirler, müteşâbih âyetlerden belli anlamlar çıkarmışlardır. Ancak, yaptıkları

69 el-Ahzâb, 33/46.

70 Kurtubî, *el-Câmi' li ahkâm*, 12/263.

71 İsmail Hakkı Bursevî, *Rûhu'l-beyân* (Beyrut: Dâru'l-Fikr ts.), 6/154.

72 Yazır, *Hak Dini*, 6/49.

73 bk. Mesut Okumuş, "Ulûmu'l-Kur'ân", *Tefsir*, ed. Mehmet Akif Koç (Ankara: Grafiker Yayınları, 2012), 341-342.

74 İbrahim Yıldız, *İnsan, Kur'ân ve Yanılgı* (Bursa: Emin Yayınları, 2019), 360.

yorumun sonunda "En doğrusunu Allah bilir." demeyi ihmal etmemişlerdir. Müteşâbih âyetler, Kur'ân'a anlam zenginliği kattığı gibi, bu ilimle uğraşanlara da yeni ufuklar ve yorumlar açma imkânı sunar. O halde, müteşâbih âyet; kendilerinden hiçbir anlam çıkarılamayan âyet demek değildir. Sadece künhüne tamamen vâkif olunamayan âyettir. Nûr sûresi 35. âyet bu duruma açık bir örnektir. Bu ilimle uğraşanlar, müteşâbih âyetlerden gerekli anlamları hiç şüphesiz çıkarabilirler, hatta çıkarmalıdır. Kurtubî, Razî ve Bursevî gibi birçok müfessir, müteşâbih âyetlerle ilgili gerekli açıklamaları yapmıştır.

KAYNAKÇA

- Arpa, Enver. "Müteşâbih Âyetler Kavramı Hakkında Tarihi ve Semantik Bir İnceleme". AÜİFD 43/2 (2002), 151-168.
- Aydın, Muhammed. Kur'ân-ı Kerîm'de Lafzî Müteşâbihler. İstanbul: Nûn Yayıncılık, 1998.
- Buhârî, Muhammed b. İsmail. el-Câmi'u'l-müsnedü'l-muhtasâr. Dâru Tavku'n-Necât 1422.
- Bursevî, İsmail Hakkı. Rûhu'l-beyân. Beyrut: Dâru'l-Fikr, ts.
- Cerrahoğlu, İsmail. Tefsir Usulü. Ankara: Diyanet Vakfı Yayınları, 2019.
- Demirci, Muhsin. Kur'an'ın Müteşâbihleri Üzerine. İstanbul: Birleşik Yayıncılık, 1996.
- Deliser, Bilal. "Müteşâbihu'l-Kur'ân'la İlgili Bir Tasnif Önerisi ve Müteşâbihlik Üzerine Yapılan Dil Tartışmaları". Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 18/1 (2014), 5-35.
- Duman, M. Zeki. "Kur'ân'da Müteşâbihât". Bilimname 9/3, (2005), 13-37
- Gazzali, Ebû Hamid Muhammed b. Muhammed. Mişkâtü'l-envâr. İstanbul: Bedir Yayınevi, 1966.
- İbn Manzûr, Muhammed b. Mükrim b. Ali. Lisânü'l-'Arab. Beyrut: Dâru's-Sadr, 1414.
- Kafiyeci, Muhammed b. Süleyman. et-Teysîr fî kavâ'idi ilmi't-tefsîr, tah. Nasır b. Muhammed el-Mâtürîdî, Dımaşk: 1990.
- Kur'ân'ı Kerim ve Meali. çev. Abdülbaki Gölpınarlı. İstanbul: Remzi Kitabevi, 1955.
- Kur'ân'ı Kerim ve Meal-i Âlisi. çev. Ali Fikri Yavuz. İstanbul: Sönmez Neşriyat 1979.
- Kurtubî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed. el-Câmi' li ahkâmi'l-Kur'ân. Kahire: Dâru Kütüb el-Mısriyye, 1964.
- Müslim, İbn Haccac Ebü'l-Hasan en-Nisâburî. el-Müsnedü's-sahihi'l muhtasar. Beyrut: Dâru Türesi'l-'Arabî, ts.
- Nesefî, Abdullah b. Ahmed b. Mahmûd. Medâriku't-tenzîl ve hakâiku't-te'vil. Beyrut: Dâru'l-Kelim et-Tayyib, 1998.

Okumuş, Mesut. "Ulûmu'l-Kur'ân". Tefsir. ed. Mehmet Akif Koç. 329-372. Ankara: Grafiker Yayınları, 2018.

Özdaş, Haşim. "Lafzî Müteşâbih Âyetlerdeki Anlam Farklılığı". Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 7/13 (2020), 215-243.

Öztürk, Mustafa. "Müteşâbih Kavramı Bağlamında "Tefsir Usûlü" nün Mahiyeti ve Pratik Değeri". Bilimname 15/2 (2008), 29-46.

Pak, Zekeriya. Tefsir Usulü. Ankara: Bilimsel Araştırma Yayınları, 2020.

Râzî, Fahrüddin. Mefâtihu'l-gayb. Beyrut: Dâru Tûrasi'l-'Arabî, 1420.

Suyûtî, Celaleddin. İtkân fî ulûmi'l-Kur'ân. Mısır: el-Heyhetü'l-Mısıriyye, 1974.

Şahan, Ramazan. "Hz. İbrâhim'in Konukları Bağlamında Kur'ân'da Lafzî Müteşâbih. Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 15 (2019), 244-280.

Taberânî, Ebû'l-Kâsım. el-Mu'cemu'l-kebîr. Kahire: Mektebetü İbni Kayyime, 1994.

Taberî, Muhammed b. Cerîr. Câmi'u'l-beyân fî te'vili'l-Kur'ân. Müessesetü'r-Risale, 2000.

Türcan, Galip. "Mâtürîdî'ye Göre Muhkem ve Müteşâbih Âyetler". Milet ve Nihal, 7, (2010), 278-294.

Yıldız, İbrahim. İnsan, Kur'ân ve Yanılgı. Bursa: Emin Yayınları, 2019.

Yazır, Elmalılı Hamdi. Hak Dini Kur'ân Dili. Sad. İsmail Karaçam vd. İstanbul: Zehraveyn Yayınevi, ts.

Zemahşerî, Ebû'l-Kâsım Mahmûd. el-Keşşaf an hakâikı gavamidi't-tenzîl. Beyrut: Dâru'l-Kitabi'l-'Arabî, 1407.

Zerkeşî, Ebû Abdillâh Bedreddin. el-Burhân, fî ulûmi'l-Kur'ân. Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1957.

<https://mealler.org/SureveAyetler.aspx?sureid=003&ayet=007> (Erişim 06.02.2021)